

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Ю. А. Меньковська

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

У статті розглядається проблема створення системи вправ для реалізації індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи. Пропонується загальна характеристика цієї системи; визначаються її складові. Обґрунтовуються види вправ для індивідуалізованого навчання відповідно до етапів оволодіння діалогічним мовленням. Подаються приклади вправ та їх характеристика.

Ключові слова: загальна система вправ для навчання діалогічного мовлення; система вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення; типи, види, підгрупи та групи вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення; адаптувальні вправи; коригувальні вправи; стимулювальні вправи.

Ю. А. Меньковская. Система упражнений для реализации индивидуализированного обучения диалогической речи на уроках английского языка в начальной школе. В статье рассматривается проблема создания системы упражнений для реализации индивидуализированного обучения английской диалогической речи учеников начальной школы. Предлагается общая характеристика этой системы; выделяются ее составные. Обосновываются виды упражнений для индивидуализированного обучения в соответствии с этапами овладения диалогической речью. Приводятся примеры упражнений с их характеристикой.

Ключевые слова: общая система упражнений для обучения диалогической речи; система упражнений для индивидуализированного обучения диалогической речи; типы, виды, подгруппы и группы упражнений для индивидуализированного обучения диалогической речи; адаптирующие упражнения; корректирующие упражнения; стимулирующие упражнения.

Y. Menkovska. System of exercises for realization of individualized teaching of primary school learners' oral interaction at English lessons. The article is devoted to the problem of the system of exercises for realization of individual approach in teaching speaking, dialogue in particular, in primary school. The general characteristics of the system are given; its parts are defined. The types of individualized exercises are characterized according to the stages of teaching oral interaction. The examples of exercises with its characteristics are presented.

Key words: general system of exercises for teaching oral interaction; system of exercises for individualized teaching of oral interaction; types and groups of exercises for individualized teaching of oral interaction; adapting exercises; corrective exercises; stimulating exercises.

Система вправ є головним засобом реалізації основної мети навчання іншомовної мовленнєвої діяльності, у нашому випадку англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи. Своє безпосереднє втілення система вправ знаходить у тематичному комплексі вправ, який є матеріальним відображенням теоретичних положень системи.

Актуальність досліджуваної нами проблеми зумовлена тим фактом, що індивідуалізоване навчання діалогічного мовлення, безумовно, дає змогу досягти кращих результатів, а система і комплекс вправ для індивідуалізованого навчання є тими необхідними кроками, які уможливають досягнення цих результатів.

Питанню створення систем та комплексів вправ для навчання іншомовного діалогічного мовлення присвячено роботи багатьох методистів. Так, Л. В. Гайдукова [4], І. В. Коломієць [7] та О. С. Конотоп [8] у своїх роботах розробляють системи вправ для навчання діалогічного мовлення студентів вищих навчальних закладів; Л. В. Ананьєва [1] подає комплекс вправ для формування навичок та вмінь професійно спрямованого діалогічного мовлення студентів мовних вищих навчальних закладів; Ю. В. Кузьменко [9] займається питанням розробки підсистеми вправ для навчання діалогічного мовлення учнів основної школи. Серед досліджень, присвячених розробці комплексу вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення, необхідно назвати роботу М. М. Сосяк [18], в якій дослідниця розробляє комплекс вправ для навчання англійського діалогічного мовлення студентів мовних вищих навчальних закладів з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей. Окремі аспекти навчання діалогічного мовлення у початковій школі висвітлено І. М. Верещагіною, Н. Д. Гальськовою, С. В. Мясоедовою, З. М. Нікітенко, С. В. Роман, Г. В. Роговою тощо.

Проте жодна з попередньо зазначених робіт не стосується питання розробки системи вправ саме для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення у початковій школі. Цей факт ще раз підтверджує актуальність досліджуваної нами проблеми.

Метою статті є обґрунтування системи вправ для оволодіння англійським діалогічним мовленням учнями 4-го класу загальноосвітнього навчального закладу з позицій теорії індивідуалізації навчання.

Під системою вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів ми розуміємо теоретично обґрунтовану та послідовно організовану сукупність типів, видів, груп і підгруп вправ, у процесі виконання яких враховуються індивідуально-психологічні особливості учнів початкової школи. Основним елементом системи вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення є вправа, яку ми, слідом за С. П. Шатіловим, визначаємо як спеціально організоване у навчальних умовах одно- або багаторазове виконання однієї або кількох операцій мовленнєвого (або мовного) характеру [20, с. 55].

Керуючись загальною типологією та системою вправ, розробленою Н. К. Складенко [10, с. 64–71], виділимо типи, види, групи і підгрупи вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів.

Для кожного з етапів індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення характерний певний тип вправ, визначених за двома основними критеріями: комунікативністю та спрямованістю вправи на прийом (рецепцію) або видачу (репродукцію) інформації. Конкретизуємо **типи вправ** для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи згідно з етапами навчання цієї форми говоріння:

– *рецептивно-репродуктивні та репродуктивні умовно-комунікативні вправи* використовуються на етапі навчання реплікування;

– *рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи* пропонуються молодшим школярам на етапі оволодіння діалогічними єдностями різних видів;

– *рецептивно-продуктивні комунікативні вправи* виконуються на етапі оволодіння мінідіалогом і на етапі навчання вести діалоги різних функціональних типів.

Виокремимо **види вправ**, що входять до системи вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи:

- імітація;
- трансформація;
- завершення;
- розширення зразка мовлення;
- підстановка у зразок мовлення;

- самостійне вживання зразка мовлення;
- відповіді на запитання;
- повідомлення або запит інформації;
- спонукання до певних дій;
- об'єднання реплік у діалогічні єдності;
- бесіда між учнем / учнями і вчителем, між двома учнями.

Індивідуалізація процесу навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи здійснюється на базі вищезазначених типів і видів вправ, які індивідуалізуються у процесі виконання загальних вправ для навчання цієї форми говоріння. В основі індивідуалізації лежить урахування одного з показників:

1) *рівня сформованості навичок і вмінь діалогічного мовлення молодших школярів.* За цим показником вправи, розраховані на учнів з достатнім рівнем сформованості навичок і вмінь діалогічного мовлення, адаптуються для учнів з недостатнім рівнем сформованості навичок і вмінь цієї форми говоріння і в такому випадку класифікуються як індивідуалізовані;

2) *рівня функціонування мовленнєвих механізмів діалогічного мовлення.* Молодшим школярам у разі необхідності пропонуються додаткові вправи, спрямовані на розвиток якісних характеристик уваги і слабофункціонуючих психічних процесів, які є важливими у процесі навчання діалогічного мовлення, а саме: мислення, пам'яті, сприймання. Кожна така вправа, розрахована на конкретного учня, є індивідуалізованою;

3) *особистісної сфери учнів початкової школи.* Вчитель пропонує варіативні завдання, режими роботи, засоби навчання і ролі, які якомога повніше враховують інтереси, бажання і уподобання школярів у процесі виконання вправ для навчання діалогічного мовлення. Наявність у вправах варіативних складових, що враховують особистісну сферу учнів, робить їх індивідуалізованими;

4) *індивідуального стилю оволодіння діалогічним мовленням.* Учням початкової школи у процесі виконання вправ для навчання діалогічного мовлення пропонуються на вибір такі способи і прийоми роботи, які є звичними і зручними для кожного з них. Наявність вибору способів і прийомів роботи у процесі виконання вправи дозволяє класифікувати таку вправу як індивідуалізовану.

Типи і види вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення молодших школярів разом з загальними вправами для навчання цієї форми говоріння утворюють групи і підгрупи вправ для оволодіння діалогічним мовленням учнями початкової школи.

Залежно від того, на якому етапі оволодіння діалогічним мовленням застосовується індивідуалізовані вправи, вони належать до однієї з чотирьох *груп*:

- I група – вправи для навчання реплікування;
- II група – вправи на засвоєння діалогічних єдностей;
- III група – вправи на оволодіння мінідіалогом;
- IV група – вправи для навчання діалогів різних типів.

Як відомо, групи вправ поділяються на ті, що спрямовані на оволодіння конкретними навичками, і ті, що спрямовані на розвиток конкретних умінь. Виходячи з цього, індивідуалізовані вправи для навчання діалогічного мовлення разом із загальними вправами для оволодіння цією формою говоріння поділяються на такі *підгрупи*:

- 1) підгрупа вправ для формування і удосконалення лексичних навичок діалогічного мовлення;
- 2) підгрупа вправ для формування і удосконалення граматичних навичок діалогічного мовлення;
- 3) підгрупа вправ для розвитку умінь реплікування;
- 4) підгрупа вправ для розвитку умінь об'єднувати репліки у діалогічні єдності;
- 5) підгрупа вправ для розвитку умінь об'єднувати діалогічні єдності у міні-діалоги;

б) підгрупа вправ для розвитку умінь вести діалог-розпитування та діалог етикетного характеру [5, с. 4; 12, с. 46].

Оскільки наше дослідження стосується насамперед учнів 4-х класів, то ми не виділяємо окремо підгрупу вправ для формування слухо-вимовних навичок діалогічного мовлення, бо згідно з новим Державним стандартом початкової загальної освіти [5] іноземна мова, у нашому випадку англійська, впроваджується як обов'язковий предмет з 1-го класу в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів, починаючи з 2012 року. Отже, 4-ий клас – це четвертий рік опанування англійської мови, тому закономірно передбачити, що слухо-вимовні навички в учнів 4-х класів вже мають бути сформовані на цьому ступені навчання. Удосконалення ж слухо-вимовних навичок англійського ДМ ми пропонуємо об'єднати з формуванням і удосконаленням лексичних і граматичних навичок цієї форми говоріння, що дасть змогу заощадити навчальний час.

Крім того, у процесі обґрунтування системи вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи ми спиралися на єдину типологію вправ, побудовану з урахуванням теорії індивідуалізації навчання, розроблену С. Ю. Ніколаєвою [14, с. 37–40].

Мета нашого дослідження уможливило застосування таких положень, покладених в основу вищевказаної типології:

1) індивідуалізовані вправи для навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи є невід'ємною частиною загальної системи вправ для навчання цієї форми говоріння;

2) поєднання загальних та індивідуалізованих вправ є запорукою успіху у процесі формування навичок і розвитку умінь діалогічного мовлення;

3) ефективність навчання діалогічного мовлення залежить від умінь вчителя в разі необхідності адаптувати вправи, спираючись на рівень підготовки молодших школярів;

4) своєчасна ліквідація прогалин у процесі навчання діалогічного мовлення закладає міцний фундамент для подальшого формування навичок і розвитку умінь цієї форми говоріння;

5) у процесі навчання англійського діалогічного мовлення необхідно всебічно удосконалювати всі компоненти психологічної структури індивідуальності учня початкової школи або сприяти системному розвитку молодшого школяра.

Системний розвиток молодшого школяра в процесі іншомовної освіти передбачає його розвиток у межах чотирьох ліній: лінії особистісного розвитку, лінії інтелектуального й емоційно-вольового розвитку, лінії діяльнісного і лінії комунікативного розвитку [2, с. 6–7]. Стосовно процесу оволодіння діалогічним мовленням в межах лінії особистісного розвитку – це мотиви оволодіння діалогічним мовленням; в межах лінії інтелектуального й емоційно-вольового розвитку – це когнітивні процеси та емоційно-вольові якості учня початкової школи, які задіяні в процесі оволодіння ним діалогічним мовленням; в межах лінії діяльнісного розвитку – це учіння молодшого школяра, спрямоване на оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю у діалогічному мовленні; в межах лінії комунікативного розвитку – рідномовна й іншомовна комунікативна компетентності учня початкової школи у діалогічному мовленні.

На основі критерію змісту індивідуалізації, який передбачає спочатку часткову адаптацію навчальних завдань до рівня розвитку компонентів психологічної структури особистості учня з одночасною корекцією наявних недоліків, а потім стимулювання високого рівня функціонування усіх підструктур психологічної структури особистості в комплексі, С. Ю. Ніколаєва виділяє три типи індивідуалізованих вправ, а саме: адаптувальні (першого і другого видів), коригувальні та стимулювальні [13, с. 116; 14, с. 38].

Стосовно індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи ми виділяємо такі типи вправ: адаптувальні (першого і другого виду), коригувальні (першого і другого виду) та стимулювальні.

Під **адаптувальними вправами** для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення ми маємо на увазі:

1) допоміжні вправи, метою яких є забезпечити відповідність вправи рівню сформованості навичок і вмінь діалогічного мовлення учнів початкової школи. Виконання таких вправ допомагає учням з недостатнім рівнем сформованості навичок і вмінь діалогічного мовлення виконати завдання, що дається усьому класові, а учням з достатнім рівнем сформованості навичок і вмінь цієї форми говоріння забезпечити навчання на оптимальному рівні складності. Ці вправи ми називаємо адаптувальними першого виду.

2) вправи, спрямовані на формування навичок і розвиток умінь діалогічного мовлення у конкретних ситуаціях спілкування з урахуванням особистісної сфери молодших школярів: їхніх інтересів, бажань, уподобань тощо. Це адаптувальні вправи другого виду.

У процесі виконання адаптувальних вправ першого виду адаптувальна діяльність учителя може бути спрямована на види опор (вербальні / зображальні, повні / неповні, штучні / природні); темп відтворення окремих реплік діалогу або його обсяг; складність і режим виконання завдання; послідовність опитування учнів; підбір мовленнєвих партнерів залежно від рівня сформованості їхніх навичок і вмінь діалогічного мовлення.

Адаптувальна діяльність учителя у процесі виконання адаптувальних вправ другого виду може спрямовуватись на вибір завдання згідно з інтересами школяра; бажанням виконувати ту чи іншу роль; схильність до подолання труднощів у процесі спілкування, зокрема діалогічного мовлення; підбір мовленнєвих партнерів з урахуванням їхніх особистих симпатій тощо.

Наступним видом вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів є **коригувальні вправи**, які ми, слідом за О. Б. Метьюлкіною [11, с. 87], поділяємо на два види.

Під коригувальними вправами для індивідуалізованого оволодіння діалогічним мовленням учнями початкової школи ми розуміємо:

1) вправи, що, як і адаптувальні вправи першого виду, мають допоміжний характер. Вони спрямовані на ліквідацію прогалин у формуванні навичок і розвитку вмінь діалогічного мовлення. Їх мета – сприяти у разі необхідності корекції фонетичних, лексичних або / та граматичних навичок діалогічного мовлення. Це коригувальні вправи першого виду.

2) вправи, що мають забезпечити подальший розвиток таких психічних процесів, як мислення, пам'ять, сприймання та увага. Попередньо зазначені психічні процеси визначені нами як ті, що відіграють найважливішу роль у процесі формування навичок і розвитку вмінь діалогічного мовлення. Ці вправи ми називаємо коригувальними другого виду.

Третій тип індивідуалізованих вправ для навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів – це **стимулювальні вправи**.

Вправу можна назвати стимулювальною, якщо вона:

- 1) сприяє цілеспрямованому розвитку особистісної сфери учня;
- 2) відповідає рівню підготовки школяра;
- 3) забезпечує умови для створення мовленнєво-розумової задачі;
- 4) формує індивідуальний стиль діяльності [14, с. 38].

Таким чином, під стимулювальними вправами для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи ми розуміємо вправи, спрямовані на комплексне удосконалення навичок і розвиток умінь діалогічного мовлення, які допомагають формуванню у молодших школярів індивідуального стилю оволодіння цією формою говоріння.

Обґрунтовуючи систему вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення, не можна залишити поза увагою той факт, що кожна вправа, призначена для навчання діалогічного мовлення молодших школярів, має відповідати тематиці спілкування, визначеною

чинною Програмою з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів [12], а саме навчання діалогічного мовлення має проводитися на основі створених вчителем або описаних у підручнику навчально-комунікативних ситуацій.

Навчально-комунікативна ситуація – це сукупність необхідних і достатніх, мовленнєвих й немовленнєвих умов, які повідомляються учням, щоб вони правильно виконали мовленнєву дію відповідно до комунікативної задачі [3, с. 29]. Для успішного відтворення навчально-комунікативних ситуацій необхідна особлива атмосфера в навчальній групі, яка можлива за умови урахування індивідуально-психологічних особливостей учнів [21, с. 5–7].

Щодо особливостей використання навчально-комунікативних ситуацій у процесі навчання діалогічного мовлення, тут ми поділяємо думку М. Л. Вайсбурд про те, що як якісні, так і кількісні характеристики діалогу перебувають у безпосередній залежності від ситуації спілкування і що, варіюючи ті чи інші параметри ситуації, ми можемо керувати мовленнєвими діями учасників діалогу [3, с. 82], а це, у свою чергу, дозволяє здійснювати індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання. Таким чином, відбір навчально-комунікативних ситуацій для оволодіння англійським діалогічним мовленням учнями початкової школи є надзвичайно важливим питанням для створення ефективної системи вправ для індивідуалізованого навчання цієї форми говоріння. Очевидно й те, що моделювання реального процесу спілкування за допомогою навчально-комунікативних ситуацій вимагає відбору найтипівіших з них, тобто таких, які найчастіше трапляються у процесі реальної комунікації, а також ситуацій, що відповідають віковим особливостям молодших школярів і спонукають їх до комунікації.

Наведемо приклад навчально-комунікативної ситуації з підручника для 4-го класу для загальноосвітніх навчальних закладів за редакцією О. Д. Карп'юк [6, с. 8], що, як показало наше опитування, використовується у великій кількості загальноосвітніх навчальних закладів, і проаналізуємо її.

You are at the International School Party. Choose and make one of these cards. Interview each other using the following questions:

What's your name? How old are you? Where are you from? What nationality are you? What's your telephone number?

<u>Helen</u> 9 Australia Australian tel.	<u>James</u> 11 the USA American tel.	<u>Kate</u> 10 Canada Canadian tel.	<u>Betty</u> 9 England English tel.
--	---	---	---

Проаналізуємо наведений приклад навчально-комунікативної ситуації згідно з чинною Програмою з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів [12]:

1. Сфера спілкування – особистісна.
2. Тематика спілкування – Я, моя сім'я і друзі (місце проживання).
3. Мовленнєві функції діалогічного мовлення – запит і надання інформації про особу.

У процесі подальшого аналізу робимо висновок, що описана у прикладі навчально-комунікативна ситуація може бути віднесена до етапу оволодіння міні-діалогом. Виходячи з мети, завдань і вимог попередньо зазначеного етапу навчання діалогічного мовлення, провідним видом індивідуалізації на цьому етапі, на наш погляд, є регулюючо-мотивуюча індивідуалізація. Зміст регулюючо-мотивуючої індивідуалізації полягає у тимчасовому спрощенні і частковому варіюванні навчальних завдань у процесі оволодіння діалогічним мовленням для окремих учнів

та у врахуванні відмінностей мотивів опанування цієї форми говоріння молодшими школярами. Мета регулюючо-мотивуючої індивідуалізації – урахування рівня сформованості навичок і вмінь діалогічного мовлення учнів початкової школи та їхньої особистісної сфери, тобто інтересів, бажань, уподобань тощо. Спосіб реалізації регулюючо-мотивуючої індивідуалізації – виконання молодшими школярами індивідуалізованих вправ, які відповідають рівню їхнього володіння англійським діалогічним мовленням, і виконання завдань, спрямованих на оволодіння діалогічним мовленням, що враховують інтереси і запити учнів початкової школи. Отже, на етапі оволодіння міні-діалогом провідним типом індивідуалізованих вправ є адаптувальні вправи першого і другого виду.

Аналіз мети, завдань і вимог кожного з етапів навчання англійського діалогічного мовлення у початковій школі дозволив нам зробити припущення щодо основного виду індивідуалізації на кожному з етапів, а саме: на етапі навчання реплікування основним видом індивідуалізації є розвивальна, на етапі оволодіння діалогічним єдностями – регулюючо-мотивуюча, на етапі оволодіння міні діалогом – регулюючо-мотивуюча, на етапі навчання вести діалоги різних типів – формуючо-мотивуюча. У свою чергу, виділення основного виду індивідуалізації й аналіз її змісту, способів і прийомів реалізації дає змогу зробити висновок щодо основного типу вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення на кожному з етапів навчання цієї форми говоріння:

- етап навчання реплікування – коригувальні вправи I і II виду;
- етап оволодіння діалогічним єдностями різних видів – адаптувальні вправи I і II виду;
- етап оволодіння міні-діалогом – адаптувальні вправи I і II виду;
- етап навчання вести діалоги різних функціональних типів – стимулювальні вправи I і адаптувальні вправи II виду.

Однак підкреслимо, що індивідуальний підхід не можна вкласти в рамки стандартної схеми. Тому визначення основного типу вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення на кожному з етапів оволодіння цією формою говоріння не означає відсутність інших типів індивідуалізованих вправ на цих етапах. За необхідності та виходячи з навчальних можливостей, інші типи індивідуалізованих вправи також можуть застосовуватись учителем на відповідному етапі навчання діалогічного мовлення учнів на уроках англійської мови у початковій школі.

Ще одним важливим завданням, що має бути вирішене у процесі обґрунтування системи вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів, є визначення компонентів вправи як структурної одиниці системи. За визначенням Н. К. Складенко, вправа має включати завдання (інструкцію), виконання завдання та контроль виконаного завдання. Факультативним компонентом вправи є зразок виконання, який подається за необхідністю [17, с. 3].

Проаналізуємо кожну з вищевказаних складових вправи з точки зору вимог стосовно індивідуалізованого оволодіння діалогічним мовленням. Для цього нагадаємо, що загальні вправи для навчання діалогічного мовлення можуть індивідуалізуватись, якщо в цьому виникає необхідність. Тому до завдання індивідуалізованої вправи висувуються такі самі вимоги, як і до завдання загальної вправи, але обов'язковою умовою у процесі формулювання інструкції до індивідуалізованої вправи є врахування індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів.

Вимоги до завдання індивідуалізованої вправи:

- 1) *комунікативна спрямованість*, а саме: запит чи надання інформації, опис або характеристика чогось у процесі побудови діалогу;
- 2) *вмотивованість*, тобто спонукання молодших школярів до розвитку навичок і вмінь діалогічного мовлення з урахуванням відмінностей у мотиваційній сфері учнів;

3) наявність *елементу новизни*, а саме: у процесі відтворення навчально-комунікативних ситуацій для індивідуалізованого оволодіння діалогічним мовленням учні початкової школи мають дізнаватися про щось нове, як це зазвичай відбувається у реальних комунікативних ситуаціях;

4) *урахування індивідуально-психологічних особливостей* учнів початкової школи у процесі формулювання інструкцій до індивідуалізованих вправ, призначених для оволодіння діалогічним мовленням;

5) *культурологічна спрямованість* або, іншими словами, виховання культурної грамотності молодшого школяра у процесі індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення (факультативна складова).

Наведемо приклад завдання до вправи для учнів 4-го класу загальноосвітнього навчального закладу, призначеної для оволодіння діалогічним мовленням, й прокоментуємо його згідно з вищевисунутими нами вимогами.

Read the dialogue and make up a similar one using your family photographs.

Завдання є мовленнєвим, бо в ньому наявний комунікативний намір – розповісти про свою родину; є елемент новизни, так як кожен учень розповідатиме про свою родину, але не передбачений адресат мовлення, не вмотивовані мовленнєві дії учнів і, що найголовніше для індивідуалізованого завдання, – не враховані індивідуально-психологічні особливості школярів.

Ми пропонуємо вдосконалити попередньо наведене завдання таким чином, щоб воно відповідало всім п'ятьом вищезазначеним вимогам.

Роль 1: You are Ukrainian. You met your English friend during the international dance competition. Tell him / her about your family using your family photographs.

Роль 2: You are English. You met your Ukrainian friend during the international dance competition. Ask him / her about his / her family.

Choose one of the cards to help you and your partner.

На картках, які пропонується обрати молодшим школярам, представляється декілька видів опор. Наприклад, це може бути структурно-мовленнєва схема діалогу та його функціональна схема.

Аналізуючи запропоноване нами завдання, робимо висновок, що мотивація мовленнєвих дій учнів початкової школи забезпечується одержаними ролями, тобто це є комунікативно-рольова мотивація; новизна – тим, що кожен школяр розповідає про свою родину; у завданні передбачений адресат мовлення і враховані індивідуально-психологічні особливості учнів, а саме їхня особистісна сфера, тобто уподобання у виборі засобу навчання. Таким чином, запропонована нами навчально-комунікативна ситуація відповідає усім попередньо зазначеним вимогам до завдань індивідуалізованих вправ, спрямованих на оволодіння діалогічним мовленням учнями початкової школи.

Проаналізуємо другий обов'язковий компонент вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення молодших школярів, а саме – виконання завдання.

У процесі виконання завдання необхідно враховувати ступінь керованості мовленнєвими діями тих, хто навчається (повністю керовані, частково керовані або мінімально керовані); форми організації вправи; опори, потрібні для виконання; місце виконання та обладнання, необхідне для виконання [17, с. 4]. В умовах індивідуалізованого навчання особлива увага вчителя спрямовується також на індивідуально-психологічні особливості молодших школярів.

Щодо ступеня керованості мовленнєвими діями учнів, то у процесі індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи ми пропонуємо виділяти такі ступені:

– абсолютний (вправи на імітацію);

– частковий (вправи на підстановку, трансформацію, завершення зразка мовлення, відповіді на запитання тощо);

– мінімальний (кінцевим продуктом якого є міні-діалог або діалог певного типу).

Форми організації вправ у процесі навчання діалогічного мовлення є різними. Це – учитель – учень; учень – учень (робота в парах); учень – учень з використанням прийомів “карусель”, “рухомі шеренги”, “натовп”, які передбачають переміщення учасників спілкування та зміну мовленнєвих партнерів; учень – диктор / диктори [10, с. 158–163, 263]. Як свідчить власний досвід, попередньо перераховані форми організації вправ можуть успішно використовуватись у процесі індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення на уроках англійської мови у початковій школі.

Щодо застосування опор у процесі оволодіння діалогічним мовленням, то, на нашу думку, в умовах індивідуалізованого навчання використання опор можливо на всіх етапах оволодіння цією формою говоріння у початковій школі за умови, що опори мають допоміжний тимчасовий характер, а їх мета – допомогти учням з недостатнім рівнем сформованості навичок і вмій діалогічного мовлення виконати завдання, пропоноване усьому класові. Особливої уваги у процесі індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення у початковій школі, на наш погляд, заслуговують вербальні повні і неповні опори, а саме: міні-діалог – підстановча таблиця, структурно-мовленнєва схема міні-діалогу, функціональна схема міні-діалогу і міні-діалог-зразок або його частина у звуковому варіанті, які застосовуються виключно для навчання цієї форми говоріння. Використання цих видів опор дає змогу індивідуалізувати процес оволодіння діалогічним мовленням, бо, наприклад, міні-діалог – підстановча таблиця є більш повною опорою, а структурно-мовленнєва схема міні-діалогу – менш повною. Тому з метою індивідуалізації навчання учневі з недостатнім рівнем сформованості навичок і вмій діалогічного мовлення доцільно запропонувати опору у вигляді міні-діалогу-підстановчої таблиці, а школяру з достатнім рівнем сформованості навичок і вмій діалогічного мовлення – структурно-мовленнєву схему міні-діалогу.

Запорукою успішного виконання вправи, як загальної, так і індивідуалізованої, учнями початкової школи є правильність формулювання інструкції. Серед інструкцій виділяють:

1) *інструкції за змістом вправи* залежать від її мети і спрямовані на подолання труднощів у вправі;

2) *інструкції за способом виконання вправи* визначають порядок роботи школярів;

3) *попереджувальні інструкції* попереджають про можливі відхилення у процесі виконання вправи учнем і таким чином скеровують дії школяра [20, с. 92–94].

Розробляючи вправи для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи, ми вважаємо за доцільне використання різних типів інструкцій, оскільки їх різнотиповість дає змогу найповніше враховувати індивідуально-психологічні особливості молодших школярів.

Інструкція за змістом: *Your English friend would like to visit some places in your city. Help him explaining where they are situated. Use one of the plans of the city.*

Інструкція за способом виконання: *You meet a Canadian in the street. This person is asking you politely how to get to some place. Give him / her proper instructions starting them with the words on your card.*

Попереджувальна інструкція: *You are a stranger. You are near the gallery. You cannot find the way to the place you need. Ask a passer-by to help you. Use the card to help you if it is necessary. Pay attention to the Wh-questions and their word order.*

Останнім обов’язковим компонентом вправ для індивідуалізованого оволодіння діалогічним мовленням учнями початкової школи є її контроль, який ми розглянемо з точки зору об’єкта та форм.

Об'єктами контролю у процесі навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів є навички (вимовні, лексичні, граматичні) та уміння діалогічного мовлення:

- уміння ініціювати діалог;
- уміння швидко реагувати на мовленнєвий стимул;
- уміння розгортати репліку-відповідь для надання висловлюванню характеру бесіди;
- уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання за допомогою реплік оцінювального характеру;
- уміння продукувати діалогічні єдності різних видів;
- уміння об'єднувати діалогічні єдності у міні-діалоги;
- уміння підтримувати спілкування, використовуючи діалоги різних типів;
- уміння в разі необхідності ввічливо перервати розмову і звернутися по допомогу [10, с. 152–153; 15, с. 143].

Як відомо, за формою організації контроль може бути індивідуальним або фронтальним; за характером оформлення відповіді – усним або письмовим; за використанням рідної мови – одномовним або двомовним; за способом організації – контроль учителем, взаємоконтроль, самоконтроль учня.

У процесі навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи може йтися, звичайно, лише про усний контроль, який є індивідуальним. На відміну від індивідуального контролю, що є однією з форм організації контролю, індивідуалізований контроль може набувати різних форм. Характерною рисою індивідуалізованого контролю є врахування індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів у процесі його реалізації. В умовах індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення у початковій школі індивідуалізований контроль заслуговує на особливу увагу.

Ще однією важливою рисою контролю у початкових класах є його замаскований, завуальований характер і реалізація у формі ігор, конкурсів, змагань, пізнавальних і комунікативних завдань різного ступеня складності [16, с. 121].

Зазвичай основна функція контролю у початковій школі належить учителеві, але, працюючи у парах, молодші школярі також можуть здійснювати взаємоконтроль, наприклад за підставочними таблицями.

Як свідчить власний досвід і спостереження за учнями початкових класів, найскладнішою формою контролю для них є самоконтроль, який являє собою розумове вміння, що забезпечує навчальну дію порівняння результатів власного виконання навчального завдання зі змістом і зовнішнім оформленням відповідного іншомовного матеріалу [10, с. 272]. Як будь-яке розумове вміння, самоконтроль вимагає кропіткої роботи як з боку вчителя, який має сформулювати у молодшого школяра це вміння, так і з боку учня, який має набути необхідний досвід для здійснення самоконтролю.

Таким чином, у процесі обґрунтування системи вправ для індивідуалізованого навчання діалогічного мовлення ми ще раз підтвердили положення про те, що індивідуалізована система вправ є невід'ємною частиною загальної системи вправ для навчання діалогічного мовлення, яка складається з груп, підгруп, типів і видів вправ для оволодіння цією формою говоріння. Разом ці дві системи утворюють єдність, яка, на нашу думку, дозволить досягти найкращих результатів у процесі навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи. В узагальненому вигляді систему загальних та індивідуалізованих вправ для навчання діалогічного мовлення на уроках англійської мови у початковій школі представлено в табл. 1.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в розробці тематичних комплексів вправ для молодших школярів згідно з обґрунтованою нами системою вправ для індивідуалізованого навчання англійського діалогічного мовлення учнів початкової школи.

Таблиця 1

Система загальних та індивідуалізованих вправ для навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи

Групи вправ	Для навчання реплікування	На засвоєння діалогічних єдиностей	На оволодіння міні-діалогом	Для навчання вести діалоги різних типів
Загальні вправи	рецептивно-репродуктивні та репродуктивні умовно-комунікативні вправи	рецептивно-рецептивно-продуктивні комунікативні вправи	рецептивно-продуктивні комунікативні вправи	рецептивно-продуктивні комунікативні вправи
	Індивідуалізовані	Індивідуалізовані	Індивідуалізовані	Індивідуалізовані
Види вправ	Імітація, трансформація, завершення ЗМ; підстанова у ЗМ; запит або повідомлення інформації; спонування до певних дій; відповіді на запитання; самостійне вживання ЗМ	об'єднання реплік у ДЄ; запитання – відповідь; спонування – згода чи відмова	бесіда між учнями	бесіда між учнями
	Загальні	об'єднання реплік у ДЄ; запитання – відповідь; спонування – згода чи відмова	бесіда між учнями	бесіда між учнями

Умовні скорочення табл. 1: ГН – граматичні навички; ЛН – лексичні навички; ДЄ – діалогічна єдність; ЗМ – зразок мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьева Л. В. Обучение студентов языковых специальностей профессионально направленной диалогической речи с использованием деловой игры (французский язык) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ананьева Лариса Владимировна. – К., 2002. – 266 с.
2. Бігич О. Б. Особистісно-діяльнісний розвиток молодшого школяра на уроці іноземної мови: Монографія / Бігич Оксана Борисівна. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – 138 с.
3. Вайсбурд М. Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке / Вайсбурд Мира Лазаревна. – Обнинск : Титул, 2001. – 128 с.
4. Гайдукова Л. В. Формування професійно орієнтованої компетенції в діалогічному мовленні у майбутніх учителів англійської мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Гайдукова Лілія Василівна. – К., 2008. – 342 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти від 20.04.2011 № 462 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>
6. Карп'юк О. Д. Англійська мова: підруч. для 4 класу загальноосвіт. навч. закл. / Карп'юк Оксана Дмитрівна. – К. : Навчальна книга, 2004. – 160 с.
7. Коломиец И. В. Методика проведения ролевой игры с учетом индивидуально-психологических особенностей студентов при обучении профессионально направленному диалогическому общению : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Коломиец Ирина Владимировна. – К., 1992. – 252 с.
8. Конотоп О. С. Методика навчання майбутніх філологів англійського діалогічного спілкування з використанням відеофонограми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Конотоп Олена Сергіївна. – К., 2008. – 262 с.
9. Кузьменко Ю. В. Методика формування соціокультурної компетенції в учнів основної школи у процесі навчання англійського діалогічного мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Кузьменко Юлія Вікторівна. – К., 2006. – 291 с.
10. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студ. вищих навч. закл. / [О. Б. Бігич, С. В. Гапонова, Г. А. Гринюк та ін.]. – [2-е вид.] – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
11. Метьолкіна О. Б. Індивідуалізація навчання учнів першого класу середньої загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням англійської мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Метьолкіна Оксана Борисівна. – К., 1996. – 230 с.
12. Навчальні програми з іноземних мов : для загальноосвітніх навч. закл. і спец. шкіл з поглибл. вивченням інозем. мов. 1–4 класи. – К. : Вид. дім “Освіта”, 2012. – 96 с.
13. Николаева С. Ю. Индивидуализация обучения иностранным языкам : Монография / Николаева София Юрьевна. – К. : Вища школа, 1987. – 139 с.
14. Николаева С. Ю. Подход к проблеме упражнений с позиции теории индивидуализации обучения / С. Ю. Николаева // Иностранные языки в школе. – 1987. – №5. – С. 37–40.
15. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях / Рогова Г. В., Верещагина И. Н. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 2000. – 232 с.
16. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : Навчальний посібник / Роман Світлана Володимірівна. – К. : Ленвіт, 2005. – 208 с.
17. Складенко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмій / Н. К. Складенко // Іноземні мови. – 1999. – №3. – С. 3–7.
18. Сосяк М. Н. Методика реализации индивидуального подхода к студентам в процессе обучения английской диалогической речи на начальном этапе неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Сосяк Мирослава Николаевна. – К., 1989. – 208 с.
19. Теория и практика применения технических средств в обучении иностранным языкам / [под ред. М. В. Ляховицкого]. – К.: Вища школа, 1979. – 256 с.
20. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: учеб. пособие / С. Ф. Шатилов. – [2-е изд., дораб.] – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.
21. Klippel F. Keep talking : Communicative fluency activities for language teaching / Klippel F. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 202 p.